

בין שקרים שניתן להפריך לחקרים שניתן להפריך

אשר כהן*

תקציר

המסה בוחנת באופן ביקורתי את המודל המוצע לזיהוי "אנטי־עיתונות", ומתמקדת בקשיים המתודולוגיים הכרוכים בהבחנה בין טענות עובדתיות הניתנות להפרכה לבין טענות ופרשנויות פוליטיות השנויות במחלוקת. באמצעות בחינה מחודשת של דוגמאות מן המחקר על ערוץ 14, נטען כי חלק מההפרכות נשענות על נתונים שאינם מתאימים מבחינה כרונולוגית או הקשרית; עם זאת, המסה מכירה בחשיבות הניסיון לפתח מודל הבוחן את תפקוד התקשורת אל מול המציאות וקוראת לשכלול המתודולוגי.

Between Refutable Lies and Refutable Research

Asher Cohen

Abstract

This essay critically examines the proposed model for identifying "anti-journalism," focusing on the methodological difficulties involved in distinguishing empirically refutable factual claims from contested political interpretations. By reassessing examples from the study of Channel 14, it argues that some of the alleged refutations rely on evidence that is chronologically or contextually inappropriate, while nevertheless recognizing the value of developing a model that evaluates media performance against empirical reality and calling for greater methodological rigor.

* פרופ' אשר כהן, המחלקה למדעי המדינה, אוניברסיטת בר אילן (Asher.cohen@biu.ac.il)

המאמר "אנטי־עיתונות: ערוץ 14 כמקרה מבחן למודל חדש" מציע דגם לבחינת תפקודם של אמצעי תקשורת לנוכח המציאות. כלומר, בחינת הפרסומים מול העובדות, תוך הבחנה בין עיתונות, הממלאת את תפקידיה הבסיסיים המקובלים, ובין אנטי־עיתונות, המתאפיינת בריבוי שקרים הניתנים להפרכה, בהפצת תיאוריות קונספירציה לא מבוססות, בהסתה לגזענות ואלימות, בהדהוד תעמולה של מוקדי כוח, ובראשם השלטון, וכיוצא באלה.

המציאות החברתית הפוליטית מתאפיינת, בין השאר, במספר עצום של שקנים ומשתנים, בדפוסי פעולה מורכבים, באינטרסים שונים ובדינמיות רבה. חלקים גדולים מאותה מציאות נתונים לפרשנויות שונות ואף מנוגדות. לכן היה מקום לעשות הבחנה בין "שקרים הניתנים להפרכה" באמצעות נתונים אמפיריים ובין שאר הרכיבים, שמטבעם ומהותם אפשר לפרשם באופנים שונים, ומכאן שהם פוגמים באפשרות לקידוד מדויק.

נדגים את אתגר הפרשנות דרך רכיב תיאוריות הקונספירציה. חשוב לציין שתיאוריית "תפירת התיקים", בגרסאות שונות, מלווה את המערכת הפוליטית המשפטית בישראל שנים רבות. יו"ר הכנסת רובי ריבלין כינה את הפרקליטות "כנופיית שלטון החוק", פרופ' יואב דותן (2020) קבע כי "הלכת דרעי הפכה כלי לחיסול פוליטי", ודברים דומים טענו גם פרופ' דניאל פרידמן ורבים אחרים. על רקע זה, מה שהכותבים רואים כ"תיאוריית קונספירציה", אחרים רואים כביקורת על מערכת אכיפת החוק.

מחברי המאמר מודעים לכך, ולכן רומזים לכשלים בחקירות נתניהו: "בשונה מטענות נקודתיות לגבי כשלי חקירה וכדומה, שיש להן תימוכין או בסיס, תיאוריית 'תפירת התיקים' מנוגדת לעובדות הידועות ולהגיגיו הסביר, לא ניתן להוכיחה וממילא לא סופקו לה תימוכין". אולם המושג "תפירת תיקים" הוא מקרה מובהק של רכיב בדגם הנתון לפרשנויות שונות. נניח, לצורך העניין, כי קיים רצף מגוון של אפשרויות ביניים בין שני קטבים: בקוטב האחד "קונספירציה מאורגנת לתפירת תיקים", ובקוטב הגנדי "כשלי חקירה נקודתיים". לפי פרדוקס הערמה המפורסם, גרגירים ספורים אינם ערמה, ומאות גרגירים הם כבר ערמה. אולם מהו המספר המדויק ההופך גרגירים ספורים לערמה?

בשל קוצר היריעה לא נוכל לפרט כאן את מגוון "הכשלים הנקודתיים" בחקירות נתניהו. נסתפק בכמה דוגמאות: תוכן האישום - סיקור אוהד כשוחד - נחשב לתקדים משפטי שאין דומה לו, המיושם דווקא על ראש הממשלה; בישיבת בכירי הפרקליטות, ניזרי היה היחיד שהתנגד להאשמה בשוחד, ולעומתו יותר מ-20 אחרים הכריעו בכיוון שוחד, ולמרות זאת, באופן נדיר במיוחד, השופטים המליצו לסגת מההאשמה בשוחד

כבר לאחר שמיעת עדי התביעה; היועץ המשפטי לא נתן אישור לפתיחה בחקירת ראש הממשלה; אלי לוי, מנהל מחלקת החקירות ברשות לניירות ערך, אסף חומרים הקשורים לתיק 4000 עוד לפני כניסתו של פילבר לתפקידו ("פילבר לא קשור כי הוא עוד לא שם, אז מה אתם חוקרים?" שאלה נשיאת ההרכב); "סיקור אוהד" שהופרך ברובו השתנה במונחי התביעה ל"היענות חריגה"; בבחינה של 315 פרסומים התברר שרובם המכריע היו דיווחים שגריים או כלל לא הייתה היענות; הפעלת תרגיל חקירה באמצעות מקורבת על העד ניר חפץ, תוך איום ברור לפגוע בשלמות משפחתו; נקיטת מגוון פעולות חקירה חמורות כלפי משפחת אלוביץ'; "פגישת ההנחיה" הקריטית לאישום כלל לא התקיימה; הפעלת רוגלות בהיקף עצום, כולל נגד סביבתו של נתניהו, לפי דו"ח מבקר המדינה. אז כמה גרגירי "כשלים נקודתיים", שחלקם גדולים במיוחד, הופכים לערמה של "תפירת תיקים", או לפחות מתקרבים לכך?

בנוגע לתיאוריית ה"בגידה מבפנים", לא נתייחס לשתי הדוגמאות המוצגות, שגם הן נתונות לפרשנות, אלא דווקא למסגור שלהן. המאמר פותח באזכור הדוגמה ההיסטורית הקשה של התעמולה הנאצית, ובמרכזה "סכין בגב האומה", ומשם עובר לעיסוק בנתניהו עצמו. אם תכלית המאמר היא בחינה של ערוץ 14, מה פירוש האמירה "נתניהו, סביבתו ותומכיו אימצו אותה כחלק מהקמפיין להסרת האחריות על המחדל מהממשלה?" האם נושא המחקר הוא נתניהו וסביבתו או ערוץ 14? ביוני 2024, בתקופה הנחקרת, נתניהו נשאל על כך ישירות בתוכנית **הפטריוטים** וענה: "אני לא קונה את זה. לא קונה את תיאוריות הקונספירציה האלה, יש כשלים שצריך לבדוק אותם". מדוע, אם כן, יש צורך בהקדמה הטוענת ש"נתניהו וסביבתו" אימצו תפיסה זו? יש כאן ניסיון להתייחס לטענות הנפוצות על כשלים צבאיים כאילו מדובר בהפצה של תיאוריית קונספירציה.

יתר על כן, כשל מתודולוגי מובהק במאמר ניכר בשתיים מתוך שלוש הדוגמאות הניתנות לרכיב "שקרים הניתנים להפרכה". למשל, מובא ציטוט של יותם זמרי: "גם בנוגע להפסקת המלחמה, בכל סקר, זה אחוז מאוד קטן מעם ישראל. עם ישראל הרבה יותר נחוש [...] בנוגע להכרעת חמאס, מיטוט חמאס והשמדת חמאס" (**הפטריוטים**, 6.2.24). ואיך אמירה זו מופרכת לכאורה? "סקרים הראו בעקביות כי הרוב הגורף בחברה הישראלית - כ־70 אחוז - תמכו בחתימה על הסכם לסיום המלחמה (דיטש ואח', 2025; הרמן ואח', 2025; קושמרו, 2025)". אולם, דבריו של זמרי נאמרו בפברואר 2024. כדי להפריך את דבריו, המאמר מפנה לשלושה סקרים שהתפרסמו בין דצמבר 2024 לאוקטובר 2025 - כשנה עד שנה וחצי מאוחר יותר. הכשל המתודולוגי החמור הוא בבחינת ציטוט זה באמצעות סקרים שנערכו זמן רב מאוד אחרי שהדברים נאמרו, בתקופת מלחמה שבמהלכה התרחשו שינויים גדולים בדעת הקהל. הסקרים מ־2025,

שבהם רוב הנשאלים תמכו בעסקה ובהפסקת המלחמה, לא רלוונטיים כשמדובר בהפרכת ה"שקר" מתחילת 2024.

מבחינה מתודולוגית, יש לבדוק את דבריו של זמרי לנוכח הסקרים מינואר ופברואר 2024. סקרים אלה מבהירים שאמירתו ניתנת דווקא לביסוס. אחת ההפניות להפרכה לכאורה היא לסקר של דיטש ואחרים שנערך ב־2025. זאת, במקום להפנות לסקר של דיטש ואחרים מתחילת 2024, שהוא הרלוונטי לעניין. הסקר כלל את השאלה: "עד כמה אתה מסכים או לא מסכים עם המשפט הבא: על צה"ל להמשיך בלחימה כל עוד לא מוטט שלטון חמאס, גם אם משמעות הדבר שלא ניתן יהיה להחזיר את החטופים?". 61% ענו שהם מסכימים, לעומת 29% שענו כי אינם מסכימים (דיטש ואח', 2024). סקר אחר, של המכון למדיניות העם היהודי, קיבל את הכותרת "מדד החברה הישראלית לפברואר 2024 - עמדת הציבור: הכרעת חמאס חשובה מהחזרת החטופים" (רוזנר, 2024). לא מדובר, אם כן, בשקר של זמרי, אלא להפך: הוא שיקף במדויק את הסקרים הרלוונטיים לאותה תקופה, בעוד המתודולוגיה שבאמצעותה נבחנו דבריו כשלה.

הכשל חוזר בדוגמה נוספת. אמיר איבגי טען: "ההפגנות המתפשטות בקמפוסים בארצות הברית ידועות בקו האנטי ישראלי והאנטישמי שלהן. עכשיו מתברר שהקרנות שעומדות מאחורי ההפגנות שם ממננות ומעבירות כספים גם לשורת ארגוני שמאל כאן בארץ" (**המהדורה המרכזית**, 8.5.24). ומכאן להפרכה הכושלת: "אך בשונה מהנטען באולפן, הדו"ח שפרסם הקונגרס האמריקאי, ועליו הסתמכו לכאורה בכתבה, הפריך את הטענה, וממשל טראמפ אף הדגיש זאת (קליין ובר־מאיר, 2025)". קליין ובר־מאיר מתמקדים בדו"ח הקונגרס מיולי 2025, אך איבגי לא יכול להישען במאי 2024 על דו"ח שיתפרסם יותר משנה לאחר מכן. חיפוש קל סביב תאריך האייטם מבהיר שאיבגי מתייחס לדו"ח של NGO Monitor וכתבה שפורסמה עליו בעיתון **גלובס** (ויטמן, 2024). דו"ח זה, שהוא הרלוונטי להפרכה או לאישוש, אכן מראה ששתי קרנות של סורוס ורוקפלר תמכו בחלק מהארגונים שעסקו במחאה בקמפוסים בארצות הברית, והן גם תומכות בארגוני שמאל בישראל - בהתאם לדבריו של איבגי, ובשונה מההפרכה השגויה בעליל. הכשל המתודולוגי החוזר בשתיים מתוך שלוש דוגמאות מטיל צל כבד על המחקר כולו בנוגע לרכיב החשוב של שקרים הניתנים להפרכה.

אולם, בלי קשר לכשלים שהוצגו, יש לברך על הניסיון הכללי ליצור דגם שיבחן את תפקוד התקשורת לנוכח המציאות ולא רק בהשוואה לכלי תקשורת אחרים - ניסיון בעל חשיבות בשדה המחקר. דגם כזה, אם ייושם באופן מדויק מתודולוגית, עשוי להביא לתרומה חשובה בחקר התקשורת בכלל, ואף לשיפור תפקודה. המאמר אכן הניח לכך תשתית ראשונית, גם אם לא הקפיד כראוי על יישום רכיבי הדגם שהוצגו.

סוגיית הקשיים המתודולוגיים בבחינת המציאות מחייבת התייחסות נרחבת ומפורטת בהרבה מכפי שנעשה בדגם המוצע.

והערה לסיום: המאמר בחן שתי תוכניות מרכזיות בערוץ 14, שמשדר תוכניות רבות לאורך כל היום. עולה ממנו כי לכאורה קיים בערוץ קו כללי של היעדר עצמאות והדהוד מסרים ממשלתיים. כמי שמשותף בקביעות בפאנלים בערוץ 14, בעיקר בתוכניות הבוקר, אסיים באנקדוטה אישית רלוונטית: יום או יומיים לאחר הכרזת הממשלה על מועמדותו של עו"ד מיכאל ראבילו לתפקיד מבקר המדינה, השתתפתי בפאנל עם חמישה משתתפים נוספים. מבין ששת המשתתפים, ארבעה הביעו מידה כלשהי של הסתייגות מכך שהמועמד הוא גם פרקליט של הליכוד ושל נתניהו. אף אחד מהמסתייגים לא קיבל בתגובה ביקורת על עמדתו או המלצה להימנע מהסתייגויות כאלה בעתיד. בניגוד לרושם העולה מהמאמר, בערוץ 14 מותר להעביר ביקורת על הממשלה, ויש מי שעושים זאת.

רשימת המקורות

דותן, י' (2020, 3 במאי). הלכת דרעי הפכה כלי לחיסול פוליטי. **הארץ**. <https://www.haaretz.co.il/opinions/2020-05-03/ty-article-opinion/.premium/0000017f-e068-d9aa-aff-f9784ca80000>

ויטמן, א' (2024, 3 במאי). דוח חדש חושף: הכסף שמניע את האלימות בקמפוסים בארה"ב. **גלובס**. <https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001477849>

דיטש, מ', מלר, ר', שפרן גיטלמן, ע' ואלרן, מ' (2024, 4 בפברואר). ממצאי סקר "חרבות ברזל" - פברואר 2024. **המכון למחקרי ביטחון לאומי** (INSS). <https://www.inss.org.il/he/publication/survey-swords-of-iron-13>

רוזנר, ש' (2024, 14 בפברואר). מדד החברה הישראלית לפברואר 2024 - עמדת הציבור: הכרעת חמאס חשובה מהחזרת החטופים. **המכון למדיניות העם היהודי**. <https://jpji.org.il/he/פברואר--עמדת-הציבור-הכרעת-חמאס-חשובה-מ/2024>

Dotan, Y. (2020, May 3). The Deri ruling has become a tool for political elimination. *Haaretz*. <https://www.haaretz.co.il/opinions/2020-05-03/ty-article-opinion/.premium/0000017f-e068-d9aa-aff-f9784ca80000> [in Hebrew]

Waitman, E. (2024, May 3). New report reveals: The money driving the violence on U.S. campuses. *Globes*. <https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001477849> [in Hebrew]

- Deutsch, M., Meler, R., Shafran Gittleman, I., & Elran, M. (2024, February 4). Findings of the "Swords of Iron" survey – February 2024. Institute for National Security Studies (INSS). <https://www.inss.org.il/he/publication/survey-swords-of-iron-13> [in Hebrew]
- Rosner, S. (2024, February 14). *The Israeli Society Index for February 2024 – Public opinion: Defeating Hamas is more important than returning the hostages*. The Jewish People Policy Institute. <https://jppi.org.il/he/-/עמדת-הציבור-2024-פברואר> /הכרעת-חמאס-חשובה-מ [in Hebrew]